

תחילתו בפשיעה וסופו באונס

הרב יעקב מדן

נושאי הדין

- א. נקודת המחלוקת בשאלה אם תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור או חייב. היחס בעניין זה בין דיני שמירה לדיני נזיקין.
- ב. היחס בין דין תחילתו בפשיעה וסופו באונס (ב"מ מב) לדין פשע בה ויצאת לאגם (שם לו).
- ג. האם יש צורך בקשר נסיבתי בין האובדן באונס לבין הפשיעה שקדמה לו.
- ד. (ארבע) מדרגות הפשיעה ו(שלוש) מדרגות האונס.
- ה. שינוי מדעת בעלים בכלל ורמת שמירה סובייקטיבית בפרט.

א. נקודת המחלוקת בשאלה אם תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור או חייב. והיחס בין נזיקין לשומרים.

1. כא: "הכלב והגדי שקפצו... ואפילו תחלתו בפשיעה ליכא".

2. ב"מ מב. "ההוא גברא דאפקיד ... תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב".

3. שם, צג. "ההוא רעיא... ברועים ומקלות" (בעמוד הבא).

שאלות:

- א. מהי הסברה שתחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב ומהי הסברה שפטור. מהי נקודת המחלוקת.
- ב. האם חייב להיות קשר בין הפסיקה בתחילתו בפשיעה וסופו באונס בדיני שומרים לפסיקה בדיני נזיקין, או שניתן לחלק ביניהן.

ג. היחס בין תחילתו בפשיעה וסופו באונס לבין פשע בה ויצאת לאגם והצורך בסברת הבלא דאגם קטלה.

4. לנ"ל יש להוסיף: ב"מ לו: "איתמר פשע בה... וליכא למימר הבלא דאגם קטלה".

5. רי"ף מסכת בבא מציעא דף כ עמוד א

ואף על גב דקיי"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב ה"מ דנטרינהו באורחא דהוי נטירותא לענין מידי ופשיעותא לענין מידי אחרינא ואיכא אורחא אחרייתא דאי עביד לה לא הוה מטי לה אונסא הלכך אף על גב דאיתניס מיחייב דאמרינן אי לאו דפשע בה לענין ההוא מידי אחרינא לא הוה מטי לה אונסא כגון ההיא דאמרינן בההוא דאפקיד זווי גבי חבריה אותבינהו בצריפא דאורבני ואיגניבו אמר רב יוסף אף על גב דלענין גנבי נטירותא הוא לענין נורא פשיעותא היא תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב דאי קברינהו בארעא כדאמר שמואל כספים אין להן שמירה אלא בקרקע לא הוו מיגנבי ולא מיתליא בהו נורא הלכך מחייב בגניבה ואף על גב דאניס דאי לאו דפשע לענין נורא לא הוה מיתניסא ומהאי טעמא אמרינן תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב דההוא אונסא דגניבה מחמת פשיעותא דנורא הוא ולהכי חייב דלא נטרה כדאיבעי ליה אבל הכא לענין מתה כדרכה מאי נטירותא הוה ליה למיעבד כי היכי דלא ליקטלה מלאך המות הלכך אף על גב דקיי"ל תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב הכא פטור מהאי טעמא דכתבינן והיינו טעמיה דרבא וטעמא תריצא הוא וליכא עליה פירכא והלכתא כוותיה ואף על גב דאקשינן עליה דאביי ופריק ההוא פירוקא שינויא בעלמא הוא ולא סמכינן עליה ואי קשיא לך הא דגרסינן בפרק השוכר את הפועלים איתבייה אביי לרבה רועה שהיה רועה והניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ארי ודרס אין אומרינן אילו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם היה יכול להציל חייב ואם לאו פטור מאי לאו דעל בעידנא דעיילי אינשי לא דעל בעידנא דלא עיילי אינשי אי הכי אימא סיפא ואם לאו פטור אמאי פטור תחלתו בפשיעה וסופו באונס הוא וחייב דשמעינן מינה דהיכא דתחלתו בפשיעה אפילו איתניס שלא מחמת פשיעה חייב ההוא מימרא דאביי ורבה הוא ולא עדיף מהאי מימרא דאית להו הכא וכבר דחייה רבא.

6. שם, לו. "איתמר שומר שמסר... פקדוני ביד אחר"; תד"ה "אין רצוני". שם, לו: תוד"ה "את מהימנת ל"; רמב"ם ג:ח: י.

שאלות:

- א. מהי סברת רבא שפטור, ומדוע לא יהא כאן דין תחילתו בפשיעה וסופו באונס שחייב.
- ב. מהי סברת אביי. האומנם הבלא דאגם קטלה הוא שיקול דעת הגיוני? נסה לבחון בדברי אביי שלוש אפשרויות שונות בראשונים. הר"ף, התוספות והראשונים האחרים.

ג. האם יש צורך בקשר בין הפשיעה לאונס

7. ב"מ עח. מהמשנה עד "נקרא גזלן" (אמצע העמוד הבא); תד"ה "הוחמה".
8. ב"ק נב. "כיסהו כראוי" עד סוף נב; תד"ה "ושכיחי" עד "ואין להאריך כאן יותר"; בעל המאור שם (כב:-כג. באלפס).
9. רבנו חננאל בבא קמא כ"ב, א (עמ' סב-סג)
רב זביד אמר פעמים אפילו נפלו חייבין, כגון שהיה הכותל רעוע. ואמאי חייבין, דאיבעי ליה לאסוקי אדעתיה דילמא נפלי ארחי ותברי למאני ודא היא פשיעה. ואע"ג דלא נפלי ארחי ונפלי אינהו הגדיים ושברו כלים חייבין. האי נמי תחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא וכדאמרין.
10. תלמיד רבנו פרץ שם (בשמ"ק)
אבל תלמיד ה"ר פרץ ז"ל תירץ וז"ל: כי קפצי לבראי קפצי. וקשה דאמאי חייבין אפילו דשברו בקפיצה הא אמרת לבראי קפצי. ויש לומר דמיירי בשני כלים דבין על ידי נפילה בין על ידי קפיצה משבר והאי דאמר לבראי רצה לומר לבראי מכלים ראשונים דהם נשברים בנפילה. ע"כ.
11. רי"ד שם (בשמ"ק)
וכן תירץ ה"ר ישעיה ז"ל וז"ל: דמקרי כלים. ואי קשיא אי בקפיצה היאך שברם. יש לומר שיש עוד כלים אחרים רחוקים דמתברי בקפיצה. ומכל מקום אף על גב דלגבי רחוקים פושע הוא לא מיקרי לגבי קרובים תחילתו בפשיעה דלדידהו ליכא פשיעה. ע"כ.
12. תוספות תלמיד ר"ת ורבנו אליעזר בבא קמא כ"ב, א (עמ' קז)
בכה"ג אין תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, דשן ורגל וקרן כמו שלושה מזיקים הם. והא פשיטא דאילו פשע באש לא היה חייב בשור, דלא פשע בו כלל. או אם פשע בשור אחד לא הוי חייב מחמת ההיא פשיעה על שור אחר שלא פשע בו אלא שמרו.
13. רמב"ן בבא מציעא דף לו עמוד ב
הא דאיתמר פשע בה ויצאת לאגם ומתה כדרכה וכו' ורבא משמיה דרבה אמר פטור. פסק רבנו הגדול ז"ל כרבא דקי"ל דכל היכא דפליגי אביי ורבא הלכתא כוותיה דרבא בר מיע"ל קג"ם, וקשיא ליה הא דאמר' בפ' הפועלים (צ"ג ב') לא דעל בעידנא דלא עיילי אינשי אי הכי אמאי פטור תחלתו בפשיעה וסופו באונס הוא, אלמא אף על פי שאין האונס בא לו מחמת הפשיעה חייב ואתיא כאביי, ופריק ההיא סוגיא אביי גופיה הוא דקאמר לה ואליבא דנפשיה אמרה. (הרב אלברצלוני פסק שם כאביי, דרבה כמוהו).
אבל יש לומר בפירוק קושיא זו דהתם כיון דעל בעידנא דלא עיילי אינשי הוה ליה לעיולינהו בהדיה, והא דשבקינהו התם פשיעה הוה ומשום הך פשיעה אירע בהן אונס, ואנן לא מחייבינן ליה משום דעל ולא יתיב גביהו, אלא משום דכיון דעל הוה ליה לעיולינהו בהדיה ואלו עיילינהו לא מטי להו פסידא כלל הילכך חייב, זה כתב הראב"ד ז"ל.
14. ריטב"א בבא מציעא דף לה עמוד ב
מתני' השוכר פרה מחברו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר וכו'. פירוש ישבע השוכר אם היה שם בשעה שמתה, דאע"ג דשואל מעיד על הדבר אין עד אחד פוטר משבועה כדכתיבנא בפ"ק, והיכא דלא הוה שוכר בשעה שמתה אי איכא עדים יביא עדים ויפטר והשואל כשר לעדות זו דהא אינו נוגע בעדות, ואם אין שם עדים אומר רבנו הרמב"ן ז"ל ששבע השוכר שאינו יודע אם מתה כדרכה או אם נגנבה ויפטר דהו"ל כאומר מנה לי בידך והלה אומר איני יודע אם הליתני שהוא פטור, אבל הראב"ד ז"ל סובר דאי ליכא עדים ואינו יכול לישבע חייב לשלם דה"ל כאומר איני יודע אם פרעתין שהוא חייב

16. אור שמח הלכות שכירות פרק ג הלכה ח

ומשעת פשיעה אישתעבוד נכסי דאבוהון יעו"ש, א"כ כאן שפשע, או לא עשה כפי חובת שמירתו תו איתחייב נכסיה, וצריך להביא ראיה שנאנס את"ז, והוי כספק פרעון, דאיני יודע אם פרעתין חייב לשלם (ב"ק קי"ח ע"א) בלא הו"ל למלוה למידע, ועיין הגהות משנה למלך ריש פ"ד מהלכות שאלה, ובפשיעה גמורה אשכחן בספיקות אם הוי שמירה בבעלים פוסק רבינו פרק ב' משאלה הלכה ח' דחייב לשלם, וטעמא דכיון דלא עשה כדינו, דאף אם הוא שאלה בבעלים רמיא עליה לשמור ככל השומרים, רק דפטרניהו מתשלומין, א"כ כיון דפשע ולא עשה כדינו תו חייב בתשלומין, וזה ברור דכן סברת רבנו.

שאלות:

- א. מדוע רועה שהפקיר את עדרו ובא העירה חייב בנזקי האריה, שמן הסתם לא היה יכול להציל ממנו. נסה לענות לכך ארבע תשובות שונות: על פי הר"ף והריב"ם, על פי הר"י, על פי הרמב"ן וראב"ד ותשובה נוספת שאינה בראשונים.
- ב. האם יש צורך באונס הבא דווקא מחמת הפשיעה בדין תחילתו בפשיעה וסופו באונס. באר לשיטות השונות את תחילתו בפשיעה וסופו באונס ביחס לפשע בה ויצאת לאגם.
- ג. באר את דין 'מיגו' בכיסי בור לפי התוספות ולפי בעל המאור וראב"י (רבנו אברהם שהובא במאור).
- ד. מהי המסגרת לדין תחילתו בפשיעה וסופו באונס ומהי רמת הזיקה בין הפשיעה לאונס על פי ראב"י, בעל המאור, רבנו חננאל, תלמיד רבנו פרץ והרי"ד. מה עמדת תלמיד ר"ת בכך.
- ה. מהי עמדת הרמב"ם מהלכה בסברת הבלא דאגם קטלה.

ד. דרגות האונס ודרגות הפשיעה

17. חידושי הראב"ד בבא קמא כ"א, ב

כגון דמקרי כלים לגבי כותל, דכי נפלי לבראי נפלי: ואונסא דלא שכיח הוא, ומשום הכי נפלו פטורים. נוסחא אחריא: דכי קפצי לבראי קפצי, ומעיקרא נמי נהי דלאו מקום שמירה הוא, מיהו לאו פשיעה גמורה היא משום דלא שכיח, ובכי האי גוונא כיוון דסופו באונס פטור.

18. שטמ"ק בשם הרשב"א ב"ק דף כא:

דכי קפצי לבראי קפצי. איכא למידק אם כן אפילו שברו דרך קפיצה אמאי משלם נזק שלם והא משונה הוא דאי לא אכתי תיקשי לן דתחילתו בפשיעה הוא ואי לאו פשיעה הוא אלמא שמור הוי ואי אפשר לחייבו ביותר מחצי נזק דלכל הפחות אף על פי שאתה מוציא לזה מכלל אונס אי אפשר להוציא מכלל משונה. וי"ל דלגבי קפיצה קרוב לכותל לא חשבינן ליה בתחילתו פושע גמור שיתחייב עליו אף על האונס שבסופו ואפילו למאן דאמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב לא אמרינן אלא במקום פשיעה גמורה אבל מכל מקום כל שקפצו אפילו סמוך לכותל כיון דמדעתן קפצו ופעמים קופצים כן לא חשבי ליה משונה ונזק שלם משלם. כן נראה לי. הרשב"א ז"ל.

19. תוספות ב"ק כב. ד"ה "דאפיק".

20. תוספות תלמיד ר"ת ורבנו אליעזר בבא קמא כב עמוד א (עמ' קז)

בכה"ג אין תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב, דשן ורגל וקרן כמו שלושה מזיקים הם. והא פשיטא דאילו פשע באש לא היה חייב בשור, דלא פשע בו כלל. או אם פשע בשור אחד לא הוי חייב מחמת ההיא פשיעה על שור אחר שלא פשע בו אלא שמרו.

21. שטמ"ק בשם הרא"ש בבא קמא כג עמוד א

סתם דלתות חתורות. הקשו בתוספות דילמא משום תחילתו בפשיעה וסופו באונס וכו'. ותירץ הרא"ש ז"ל דמאב לאב לא אמרינן תחילתו בפשיעה וכו' כדשינן לעיל גבי כלב וגדי ופתוחות הוי שן וחתורות הוי קרן שהוא משונה.

22. תוס' שאנץ

הא דמשני כגון שעמדה להטיל מימיה דמשמע הא לא עמדה להטיל מימיה לא אמאי תחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא דמתחילה פשע חנוני דאיבעי לאסוקי אדעתיה שלא יניח נרו מבחויך שמא תעבור גמל טעון פשתן ותעמוד להטיל מימיה ותסכסך. וי"ל כיון דבעל הגמל פושע גמור שדין חיובא עליה אף על גב דתחילתו דחנוני בפשיעה כיון דסופו באונס.

23. חידושי הראב"ד בבא קמא כא עמוד ב

כגון דמקרי כלים לגבי כותל, דכי נפלי לבראי נפלי: ואונסא דלא שכיח הוא, ומשום הכי נפלו פטורים. גם בנפילה היה נופל למקום רחוק יותר. בנפילה למקום לא קרוב הוא אונס דלא שכיח. נוסחא אחרונה: דכי קפצי לבראי קפצי, ומעיקרא נמי נהי דלאו מקום שמירה הוא, מיהו לאו פשיעה גמורה היא משום דלא שכיח, ובכי האי גוונא כיוון דסופו באונס פטור כרשב"א לעיל.

24. תוספות ב"מ צג: ד"ה "אי הכל".

25. ריטב"א בבא מציעא דף עח עמוד א

ואם הוחלקה פטור. וליכא למימר תחלתו בפשיעה וסופו באונס חייב, כיון דכש"כ שאירע האונס אם לא שינה, ופשוט הוא זה, אבל איכא למידק דמתניתין משמע דאילו מתה כדרכה פטור מדלא קתני חיובא אלא בהחלקה בהר או אם הוחמה בבקעה הא אם מתה פטור, ומאי שנא מפשע בה ויצאת לאגם ומתה שהוא חייב לאביי דאמרינן בפרק המפקיד דכל כה"ג אמרינן אירא דהר קטלה או אובצנא קטלה הכא נמי נימא הכי, וי"ל דעד כאן לא אמר אביי התם אלא בשתחלתו בפשיעה גמורה כגון שפשע בה ויצאת לאגם או שהעלה לראשי צוקין דהא תלינן בכל מאי דאפשר לתלות ולא אמרינן מלאך המות קטלה, אבל כל שלא פשע בה בתחלתו פשיעה גמורה לא אמרינן הכי וכדפרישנא התם, והכא מפני ששינה מהר לבקעה ומבקעה להר אין זו פשיעה גמורה כי דרך כל בהמה לילך בהר ובבקעה, אלא כל זה כעין גנבה ואבדה וכל שתחלתו בגנבה ואבדה וסופו באונס שלא בא האונס מחמת הפשיעה לדברי הכל פטור.

שאלות:

א. באר את חילוק הדין בתחלתו בפשיעה וסופו באונס בשלושה סוגי 'אונס' שונים (ראב"ד) כולל תחלתו בפשיעה וסופו בקרן ומה סברת החילוק ביניהם.

ב. באר את חילוק הדין בין שלושה סוגי פשיעה שונים בשומר שבא לעיר, בהמה שהלכה במקום שלא נועד לה ובכלב וגדי שקפצו למקום הסמוך לקיר על פי הרשב"א ובתחלתו בגנבה ואבדה וסופו באונס. מה סברת חילוק הדין.

ה. שינוי מדעת בעלים בכלל ורמת שמירה טובייקטיבית בפרט.

26. רמב"ן בבא מציעא דף עח עמוד א

אבל הטעם הנכון במשנתנו שאין השינוי מהר לבקעה פשיעה לפי שהזיקה מצוי בזה כמו בזה, ומיהו אינה שמירה למה שאמר משכיר, הילכך אם הוחמה בעלייה בהר חייב שאמר לו לשמרה מחמום ולא שמרה, וכן כשאירע לה מיתת אויר שנשבה הרוח בהר באותו היום ומתה בו או נחש הכישה חייב, שאם שמר כמו שאמר בעה"ב לא אירע לה מיתה זו, דכל כה"ג אינה פשיעה ואינה שמירה, הילכך אם סופו באונס פטור ואם סופו מחמת אותו שינוי חייב, כנ"ל.

27. רמב"ן בבא מציעא דף לו עמוד ב

הא דאמרינן לדידכו דמתניתו אין רצוני איכא לאותובי. יש לפרש דהכי קאמר כיון דסבריתו דאין רצוני פשיעה היא הו"ל דומיא דגנב וגזלן, וכל זמן שברשותו אף על פי שמתה חייב דאי נמי שבקה מלאך המות בי שני הוה קיימא, ולא מיבעיא למ"ד כל המשנה מדעתו של בעל הבית נקרא גזלן דכיון ששינה השוכר נתחייב באונסין, אלא אפילו למ"ד לא נקרא גזלן ה"מ במשנה ברשותו, אבל במפקיד אצל אחר משעה שנכנסה לרשותו יצאת מרשות ראשון והרי היא אבודה אצלו.

שאלות:

א. מהם דיני משנה מדעת בעלים בגמרא ועד כמה הם קשורים לדיני משנה מדעת בעלים בסוגייתנו.

ב. מהו דין משנה מדעת בעלים בחמור ההולך בבקעה במקום בהר.

ג. באר את דין משנה מדעת בעלים לרמב"ן מול התוספות בעניין 'אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר.

ציטוט וחיזוק

התשלום הזול ביותר הוא כסף, והיקר ביותר הינו הזמן". (לקראת שבוע החזרה)

הגר"ז.